ԵՒՐՈՊԱ

Քաղաքական Լրագիր

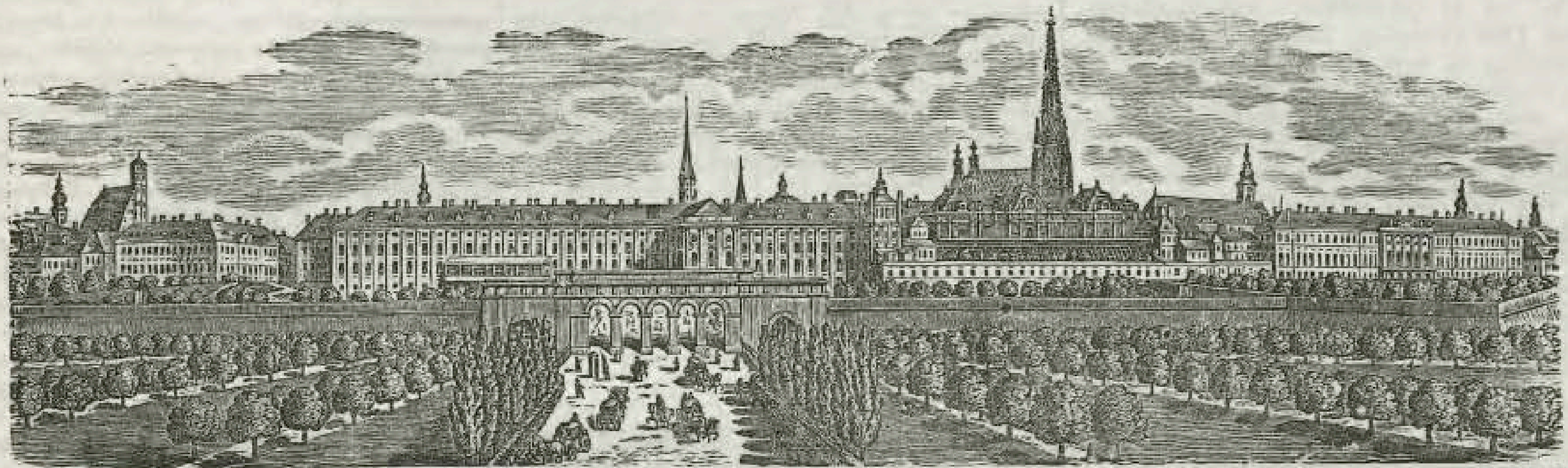

Թիւ 42 — 17 (5) ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ — 1848

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԻԱ. Ինչած չարժման գլխաւորաց մահապատժոց պատմութիւնք. Կայսեր ձեռնագրումը. Խռովութիւն Վիեննայի մօտերը. Կայսրը Օլմիւց կերթայ. Խորհրդարանին քննածները. Փոքրիկ ու Հունգարացւոց նետուածքը. Թերեւս տեղ խօսակցած գաւառներուն ու Հունգարիայի լուրերը.

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Աշխարհին ժողովոյն մէջ խօսուածները. Պետական խնդիրները. Լեհաստանի Ներքինն. Բրուսիոյ նորընտիր պաշտօնեայները. Յովսէփ Մատթէոս.

ՆԵԱՊՈԼԻՍ ՈՒ ՍԻՑԻԼԻԱ. Գաղղիական ու անգղիական միջնորդութիւնը. Սիկիլիայի վիճակը.

ՀՌՈՄԱՅ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ. Անհանգիստ լուրեր.

ՖՐԱՆՍԱ. Լամարթինեան խորհրդակցութիւնը. Լուի պատերազմի պաշտօնեային Սարդինիային ետ դառնալը.

[illegible]. Նոր ախտաբանութեան վիճակը.

ԱՆԳԼԻԱ. Չարտիստները կը դատաստանուին.

ՍՊԱՆԻԱ. Կարլիստներն ու Հանրապետականները.

ՅՈՆԻԱԿԱՆ ԿՂԶԻՔ. Գէֆալոնիոյ խռովութիւնը մէջ կերթէ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ. Վալախիան կը գրաւուի.

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՔ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ. Նոր Զելանդայի Հայերը (Շարունակութիւն ու վերջը)

ԱՒՍՏՐԻԱ

ՎԻԵՆՆԱ, 16 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ

ԱՄՍՈՅՍ 6ին սոսկալի խառնակութեան ետեւէն եկող դէպքերուն մասն պարագաները նախընթաց թուերնուս մէջ համառօտ ակնարկ ըրած ըլլալով, հիմա անոնցմէ կը սկսինք կարգաւ պատմել։

Հոկտեմբերի 7ին առաւօտեան ժամը 9ին կայսերական զինուորը ժողովրդեան յանձնուելով, կրակը երկու կողմանէ ալ դադրեցաւ։ Ժողովուրդը ներս մտաւ, ու կասկածութեամբ մը պ[illegible] զինանոցը՝ որն որ աշխարհին մէջ գլխաւորներէն մէկ համրէ էր. աւերակ դարձուց. ամէն մարդ մինչեւ այսօր զէնք առնու զինուորելով։ Ըստ կրաբեկ կայսերական զօրաց հրամանատարը սպաննելով որ քաղքին մէջ իրեն ապահովութիւն չկայ, բոլոր զօրքը Վիեննայի ու Շէպրընդերն բռնած պարտէզները քաշեց, որոնք բարձր ըլլալուն՝ պատերազմական դիրք կը նկատուին։ — Նոյն օրը ժողովուրդը քաղքին խաղաղութեան կը պարտէին թէրգամանութիւն ու հրապարակներու գնդակներէն եղած վնասները անձինքս. ու պատգամաւորներէն քանի մը հոգի ձեռնարկին ներսևէն դուրս փողոցները ժողովրդեան հանդարտութեան ջանքն կը նայէին։ Խորհրդարանը հրատարակեց, որ քաղքին հանդարտութիւնը ինք պիտի հոգայ, ու պիտի նայի որ կայսերական աթոռը համարուած մնայ. անոր համար ալ միջոցին մէջ հարկաւոր հրամանները ըրաւ ալ. եւ զինուորական հրաման հանեց որ ազգային պահապաններէն եւ ուսանողներէն զատ մարդ ինչինքը զէնք չբռնէ։

Նոյն օրուան խորհրդարանին մէջ Գրաուս ելեւմտից պաշտօնեան Կայսրին կոչուած աս եռանշան ձեռնարկը կարդաց.

"Աս իմ ժողովուրդս տեսնելու մեծ ցանկութիւն ունեցած եմ, ինչպէս իմ բարեխոսութիւնս ու իր ժողովրդեան վաստակաւորութիւնը չգիտեմ համար ինչ որ կրնար ընել էր, ու բարեկամութեամբ պէտք, ու ամբողջ տէրութեանս ինձ միաբանութիւնը. ազատութիւն ու եղբայրութիւնը ու եղբայրութեան պաշտպանութիւն. Միաւորեցաւ Մայիսին 15ին վրայ եղած գործողութեան համար իմ հայրենի պարզ մտքիցս օրինագիրը, բայց ալ ետեւիլ ալ ասոնցմէ ալ կարգաւորութեան մանաւանդ երեսնարար ընդդիմակ հինդիր պէտք եղած խորհրդարանին ալ. կոյս ժողովուրդ, որոնք ինձ հետ մէկտեղ աշխատութիւն կը ցուցնէին։ Դարձեալ ետքէն մնացողները դարձայ,

տոնց ալ իմ սիրելի ժողովրդեանս պաշտպանութիւն, բայց ասոր իմ ժողովուրդս գիտութեան ու երախտագիտութեան քիչ։ Բայց քանի մը մարդկանց ու ամբողջ մարդիկներ բոլոր ձայնի՝ իրենց բաղձանքով չարը ապստամբութեամբ պատճառած. Անխոհեմութեամբ, վերջին տարը հասաւ։ Իմ պաշտօնեայս սպաննեցաւ. որոնց գործն ձեռնարկութեամբ համար ըրեր էր նայողի, արիւնալից արիւնահեղութիւն. Արդ եւ իմ քաղաքս մեր տուն վայրը դրած եմ, ու մայրաքաղաքս կը թողում, որպէս զի միայն մէ գործով, ժամանակով բոլոր ժողովրդեան ազատութեան համար ամէն ինչ որ Աստուծոյ անշուշտ զերծ կը տրուի, ինչպէս կայսեր բարեկամ վստահութեամբ։

Խորհրդարանիս աս ձեռնագրութիւնը յայտնելու համար Կայսեր իմ ժողովուրդն պարապէ, բայց Գրաուսը պէտք մը յաղթել սկսաւ ու իմացաւ որ Կայսրը տեսած նոյն ձեռնագրութիւնը իրեն հետ կառքը ու ստորագրած Թեղթով մը այսպէս կ՚ըսէ որ ինքն իր սորագրել է ու Հրատարակել, եւ իրաւ ինքը ստորագրել չուզեր նէ, Վիեննայի զօրաց հրամանատար Սեւրաբինկ կոմսին տալ որ անիկա հրատարակէ։ Բայց ես, բառ, մինչ պաշտօնեաները հետ խօսել չկրնալով՝ հանձնարարելին հետ որոշեցի որ ոչ մէկը եւ ոչ միայն ընենք. ինչու որ աստուծմէ աւելի անհանդուրժական պաշտօնեայ ըլլալու երդման դէմ բան կ՚ըլլայինք։ Ասոր վրայ պատգամաւորները շատ հաճեցան, ու Գրաուսն ալ ստորագրին որ պաշտօնէն ելաւ, թէեւ թէեւ, յառաջացուն միայն Տոպլհոֆն ու Հոռնպոստլը կ՚ուզէին։ Միակայն Ըսեւրաբեկը կայսեր ձեռնագրումը (ինչ պէտք ինչ կերպով) ձեռք ձգելով հրատարակեց։

Խորհրդարանը նոյն օրը բոլոր գաւառներուն ծանուցում մը հանեց, որով կայսրութեան վտանգի մէջ ըլլալը յայտնելէն ետքը՝ կը յայտնէ որ ինք ժողովրդեան ու կայսեր մէջ միջնորդ ըլլալու պարտքը ճանչնալու պիտի աշխատի, ու կը յորդորէ որ հանդարտ կենան։

Կայսեր յայտարարութիւնը խռովարարներուն վրայ ազդեցութիւն մը չըրաւ. աս անգամուն Կայսեր հեռանալը ալ աւելի անզգամութեան շրջեցուց, թէպէտ համարձակութիւն հրատարակող չեղաւ, ու ամենուն դէմ գործոց ուզածը ամբարշտութիւն է, բայց ամէն մարդ կարծելով որ հին միշտակը պիտի ըլլայ, աշխատելու չէին ձեռնար, ու բոլոր բանուորները հետ միացած՝ պատերազմելու կը պատրաստուէին։ Ամսոյս 7էն ետքը քաղքին դէմը քանի գնաց փոխուեցաւ, հանդարտ քաղաքացիք քաղաքը կը թողուն ընկերը կը ցրուին, ամէնուն մէջ գործք, մէջ փանտասականութիւն կը սեղմուէր. քաղաքը խանութները բոլոր գոցուած են, ու զինուորական մարդիկ զատ մարդ չատենացի, որոնք բաւ մեծի մասին ասոր կորուստ են։ Ըստ թէպէտ ասոնցմէ քաղքին կեանքը աւելի աս երկաթներուն վրայ դրած չէ, բայց մեկը չտիրեր ըրան բանալ։

Ըսեւրաբեկ կոմսին բռնած տեղը բաւական աւելի ըլլալուն՝ ժողովուրդը սկսաւ փախչիլ, որ չըլլայ թէ քաղաքը գնդակոծէ։ Աս փախը աւելի մեծցաւ, երբ որ Եէլաչիչ խառնամբերուն կուսակալը 3000 հոգի յառաջապահ գնդով Վիեննայէն քանի մը ժամ հեռու տեսնուեցաւ։ Ինչպէս յայտնի է Եէլաչիչ 35—40,000 զօրքով Մաճառիստան մտած

Մաճառներուն դէմ կը կռուէր, ու Բէշթէն քանի մը ժամ հեռու հասած էր։ Սեպտեմբերի 27ին Մաճառներուն հետ թեթեւ մը զարնուելէն ետքը՝ պատերազմի պաշտօնեայէն իրեն եղած յանձնարարութեամբ նայելով՝ Բէշթը թողուցած ու սկսած էր իր զօրքովը գետին քովէն դէպ ի մեր շարժիլ, ու աս շարժման մէջ Աւստրիայ բերդերակալին ու Վիեննացի Մաճառիստանի ու Աւստրիայի զօրքերուն առաւ, իսկ ամսոյս 5ին Բրիտչօվեցին առջեւն էր։ Երբ ամսոյն 6ին Վիեննա եղած ապստամբութիւնն ու Լաթուրի եղեռնաւոր սպանութիւնը լսելով՝ բոլոր զօրութիւնը Վիեննայի վրայ դարձուց։ — Աս երկու դէպքս Վիեննացիները աչք ու զօրք մէջ ձգեց։ Խորհրդարանը երկու անգամ Եէլաչիչին կոմսին հրաման իրկեց, որ զօրքն ետ պարտէզներէն ելլէ, ու զօրանոցները քաշուի։ Բայց հրամանատարը պատասխան տուաւ, որ աս հրամանին չկրնար անսալ, որովհետեւ ժողովուրդը զինուորեալ ըլլալով՝ զօրանոցները ապահով չեն. զօրանոցները քաշուելու համար երկու պահանջմունք դրաւ, նախ որ ինչ քաղաքացւոց տրուած զէնքը ետ առնուի, ու երկրորդ ապահովութեան սանձ դրուի, որ զինուորաց դէմ չըրուի։ Բայց բառ թէ որ իմ վրաս յարձակում չըլլայ, ես քաղքին դէմ թշնամութիւն չեմ ցուցներ։ Աս պատասխանը Վիեննացիները գոհ չըրաւ։ Խորհրդարանը Եէլաչիչին նամակով մը յիշեց՝ Երազդ անունով պատգամաւորը անոր խաւրեց, որ զօրքին պատճառը իմանայ։ Եէլաչիչ պատասխան տուաւ, որ Մաճառիստանի նկատմամբ Աւստրիայի խորհրդարանին հետ զանազանութիւն պարտաւոր չեմ. իսկ բոլոր կայսերութեան նկատմամբ Կայսեր հրամանը միայն գիտեմ։ Իմ բանակս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ բոլոր անկարգութեան օրուան յառաջացընել, եւ իմ գործքերս ալ աս վախճանիս ուղղուած են, ու կը յուսամ, որ իմ պարտքս կը կատարեմ կոր, որովհետեւ Կայսեր բանակը Կայսեր կը բերեմ։ Բրաշօյ խորհրդանոցին պատմէր, որ կուսակալին զօրքը անհամար զօրք է, հազարաւոր ուղղենք, նոյն իսկ պաշտօնեաներուն վրան գրգռել մասն մը չէ, բայց խաղաղութեան կերպերովը կը զուցնեն, անանկ որ կարծես թէ ետեւէն բանակ չկայ։ Ասոր վրայ կասկածութեան կողմէն յայտարարութիւն մը եղաւ, որ Եէլաչիչին զօրքը 20000էն քիչ է. անոր համար ժողովուրդը չվախնան։ Բայց խորհրդանոցը պաշտօնով գոհ չեղաւ, երբ որ իմացուեցաւ որ բանակը ետեւէն կայ գայ ու Բրաուզին սահման սեղմեալ թուինը սաստ չէ. նաեւ Եէլաչիչին մարդ խրկելուն դառն պատճառը հարցընելու։ Եէլաչիչ Շուէնտօրֆ գիւղն, որ քաղքէն մէկ ու կէս ժամ հեռու է, ամսոյս 10ին գրաւ աս պատասխանը տուաւ.

"Վերջին պատմանութ հանդէպ որոշեցի նա իմ ընթացքս աս կողմն ուղղելու. Իրաւ ամբողջութեան պարտաւոր, պարտքս է որ անիշխանութիւնը զսպեմ, իրաւ զինուոր թշնամութեան ասպարէզ իմ ընթացքիս մասնաւոր ցուցուցի։ Իմ գլխաւոր ընդդէմ բոլոր անկարգութեան պաշտպանութեանն ու

տէրութեան մէջ գտնուած ամէն ազգերուն հաւասար իրաւունք ունենալուն վրայ է։ Կայսեր հասարակութեան պարտքը է, անոր համար գժտութիւն չկայ։ Իսկ թէ ինչպէս պիտի կազմուի, ինչ գործով կերպերով ու պաշտօնէութիւնը ընկալուի, դեռ ոչ մէկ հասկնալ կը հայտնէ. բանակցութեան համար մեծ մտադրութիւն եւ անցնելու վրայ է։ Միւնխենոյ Դաշնակցութեան ժողովը դեռ համաձայնութեան չեկաւ։ Ուրիշ կողմանէ Ազգային ժողովի մէջ նոր կառուցման պայմանները կը քննուին, թէ ինչ կերպով պիտի կառավարուի նոր պետութիւնը, որ ամէն ազգերու իրաւունքը պահէ։

Կայսրը, ինչպէս սովոր էր համարուի, 4—5 հազար զօրքով առեկց ելաւ, ու ամսոյս 14ին Օլմիւց երեւելի քաղաքը հասաւ, ուր որ իրմէ յառաջ հասած էր Վիւրթէմպէրկի արքային գործոց պաշտօնեան։ Կայսրը Սինհաուզերիւն փոքրն Հօլշտայն փառաւորութեան պաշտօնեան կանչած էր, որ իր հրամանները տանի ասոր ասդին։ Ամսոյն 11ին Հօլշտայն հեռագրով խորհրդարանին խնդրեց որ կայսրը հաւանութիւն տայ, ու ինք անոր ներկայանալով ատենդաց վճիռներ խնդրեց և անոր առջեւը դնել, ու ատեցուցիչ ու յանձնել է որ հաշտութեան եւ ոչ թէ խռով միջոցներ բանեցնէ, ու Ներքինին ատենական պաշտօնէութեան տակ ձգէ. բայց ամենքն որ կայսրը իրեն խորհրդականաց ունելու անուաց, ինքն ալ իր պաշտօնէն հրաժարեր է։

Ամսոյս 7էն մինչեւ այսօր քաղաքս մեծ անհանգստութեան մէջ է. քաղաքացիները մէկ կողմէն ու զօրքն ալ միւս կողմէն կը պատրաստուին. երբ որ գործը մէջ չարժուի մը առնուի, խեղճն քաղաքին ու արուարձաններուն մէջ ազգային պահապաններուն ժողովքներուն թնդանօթները կը զարնուին։ Ամսոյս 9ին, 10ին ու 14ին գիշերները շատ աղմկով անցան, որովհետեւ այնպէս կարծուեցաւ թէ զինուորները քաղաքը պիտի առնուն, բայց եղած գործը չեղաւ։ Ամսոյս 11ին գիշերը Ս. Ստեփանի իր մէջէն ելաւ ու քաղքին արուարձաններուն դուռը դաշտերը բռնելով ներքինին զօրքին հետ միացաւ։ Այսօր ալ յանկարծ ժողովրդեան զինուորը կախեւ ու զէնքերը խափանելու դէմ խորհրդարանին բաշխ էր, ինչու որ խորհրդարանին պատգամաւորները երաշխաւոր եղած էին, որ ժողովրդեան զէնք չէ բաժներ եւ ան թէուելեան զինուորը անձեռնահաս եղած էր։

Խորհրդարանը Ներքինին ու Ս. Ստեփանին զօրաց միաբանեն պատրաստուելով նոր եւ պատգամաւորութիւններով ուղեց Ներքին ասիական, որ քաղքէն հեռանայ. բայց հրամանաց տեղ երկար չունէր անոր։ Ամսոյս 13ին խորհրդարանին թուղթ մը գրեց, որուն մէջ կը յայտնէ թէ ինք բոլոր զօրութեամբը խորհրդարանն ու սահմանադրութիւնը պիտի պաշտպանէ, որուն համար ալ եկած է. ամէնքին հանգստութեան ու խաղաղութեան աշխոյժ համար անէկց է, կ'ըսէ, եւ ասոնց վերջին համար զօրքս աս կողմէ բերի. անոր համար ալ կը պահանջէ խորհրդարանէն, որ թող չտայ Մաճառներուն որ Ըսապիական եկեղեր մտնեն, որպէս զի չըլլայ որ Վիէննայի քով պատերազմ ըլլայ։ Բայց խորհրդարանին մէջ գրեթէ միայն արմատական կամ ձախակողմեան անդամները մնացած ու Մաճառներուն հետ խօսք մէկ ըրած ըլլալով ամսոյս 14ին պատասխան տուաւ որ եթէ Ներքին հօրը որ պատերազմ չըլլայ, իր զօրքին հետ Ստիրիոյի վրայէն իր երկիրն երթայ։ Մաճառները խորհրդարանին թուղթ մը գրեցին, որուն մէջ Վիէննացւոց չարչարանաց կ'ըսեն որ աս աղատութեան համեցնի, ու խորհրդարանը կը դրկեն որ ասոր ձեռք կը բանէ։ Աս թուղթը շատ հաճութեամբ խորհրդարանին մէջ կարդացուեցաւ։ — Խորհրդարանը թէպէտ մէկ կողմանէ այսպէս ճամբայ կը բանէ, բայց միւս կողմանէ ալ անանկ հ'ուզէ ցուցնել, որ օրինաւոր ճամբան թող տուած չէ։ Ամսոյն 11ին իրենց կողմնան պատգամաւորութիւն մը ճամբայ հանեցին, որ երթան կայսրը նորէն Վիէննա դառնալու, ու խռով միջոցներ չկանեցրնելու յորդորեն։ Բայց առիկա յանձն եւ մը չանեցաւ որովհետեւ ամսոյս 12ին Ներքինը դեռ կայսեր ներկայանալով կայսեր հանած յայտարարութեան խնամով պատասխան մը ընդունեցան, եւ անկէ ետքը կայսեր երեսը չտեսան։ Ասոր վրայ խորհրդարանը նորէն պատգամաւորութիւն մը ճամբայ հանեց, մէկ թղթով մը որով կայսեր կ'առաջարկէ, որ աս խռովութիւնը դադրեցնելու համար Մաճառներուն ազգերէն ժողովք (congrès) մը ըլլայ, որ իրենց մէջ եղած խնդիրները խաղաղութեամբ լուծեն լմնցնեն։ Աս առաջարկութեան մէջ, որուն ձեռնտուն Պոլին արմատական պատգամաւորն է, կ'ըսուի որ Լոմպարտեան ու Վենետիկն ալ աս ժողովքին մէջ կրնան մտնել։

Ըստորական Լոյտի ու Վիէննայի լրագիրները եւսեւ հասուածները կը դնեն։

Գուցէ միջին դարերէն մինչեւ հիմա Վիէննա երբէք ասանկ պատերազմական տեսք մը տեսած չէ։ Ներսի քաղքին ու արուարձաններուն մէջ զինուորեալ ժողովրդեան բազմութիւն կը վխտայ, որ 80.000 հոգիէն աւելի է. իսկ արուարձաններէն դուրս բոլոր քաղքին բոլորտիքը ամէն տեղ ազգերէ կազմուած կայսերական բանակը հաւաքուեցաւ դրսէն տակ բոլ փոշեի վրայ բանակած է, որ կայսերական թագը զէնքի զօրութեամբ պաշտպանէ ու տիրապետութիւնը գալէ։ Ս. Ստեփանոսի աշտարակէն կը տեսնուի որ ասոնք մեծ բոլորակ մը կազմած են, Ս. ուլթէն, Մաստրը, Ս. ռոտեֆ, Լէհերը, Պաւեր. գեղերը երկրորդութեան բանակած են. անդին մեր Վիէննայի մօտ Եէրսդէ կաւակալէն զօրքը, որոնց յառաջապահները քաղքին պատնէշներուն քովը կը կենան, Լիւրիհեյթ իրենց կարմիր շլեարլներով, Սերեժաներէ կարմիր հագած, Խոսատները, սահմանադրական զօրքը, ու անոնց մէջ ձիաւոր ու թնդանօթաձիգ զօրքեր, որոնք բոլոր քաղքին բոլորտիքը եղած գեղերը բռնած են։ Գրինցինգէն, Սերսուպայէն, Կալենպերկէն ու Գրացսդէրէն շատ զօրք Վինտիշկրէցին գործավարութեան տակ դէպ ի Վիէննա կը փութեն։ Ըստ քաղքին արտաքին երեւոյթն է։ Իսկ բանակցութիւնները ամենաղօտ ու յառաջացուցիչ ամենայն ժողովքներն են. Նախ խորհրդարանը, ու անոր արմատական անդամներէ հաստատուած ապահովութեան ժողովքը*, որն որ զինուորեալ բազմութեան հետ միշտ հաղորդութեան մէջ է, երկրորդ Վիէննայի քաղաքացիներուն ժողովքը, երրորդ ազգային պահապաններուն կառավարիչները, որ կայսեր դէմ զէնք առնողները կը կարգադրեն, չորրորդ ուսանողաց ժողովքը, այս ինքն համալսարանը, ու հինգերորդ ռամկավարական ժողովքները։ Աս ազատամարտական շարժումը պաշտպանելու համար Մաճառները բանակ մ'ալ եղած կու գայ կայսերական զօրքը Վիէննայի քովէն հալածելու։

Քաղքին ժողովրդեան կոչէն ալ աս պատերազմական պատրաստութեան համաձայն է. զինուորաց համազգեստներն ու սուրմերը, արուարձաններուն ազգային պահապաններն ու ուսանողները զօրքին, մանաւանդ Ներքինին ու Խոսատներուն դէմ կատղած բաղձէ բողոքն յարձակման հրամանին կը սպասեն։ Ըստոյն յառաջապահ կէցողները խոսատները յառաջապահներուն հետ երբեմն երբեմն կը զարնուին, ու զէնքեր հանգարտեցնելու կարելի չըլլար։ Երբ որ կամաց քիչ մը մնեկոյ՝ բոլոր քաղքին դռները կը զարնուին, ամէն մարդ ան կողմէ կը փախի։ Ամէն ազգերուն խումբերը միասին եկած զատ զատ փողեր կազմած են. Գաղղիացիք, Լեհերը, Իտալացիք եւ այլն։ Աս օրերս քաղաքին ու համալսարանը տեսնողը կը կարծէ որ բոլոր Վիէննա համալսարան դարձած է. Ուսանողաց յառաջնական հանդերձն ձեւակերպը հիմա բանակական, ազատութեան գինեվարդիս (բանդերոլա) ու զինուորական ու քաղաքական կառավարութեան կեդրոն մը եղած է. Անկ կողմը ամսոյս 6ին ազատամարտ զինուորները ու բանուորները կը պահեն, միւս կողմը հրացան (լափէթ) կը շինուի, ասդ անդ ալ պատերազմի մթերանոցներ շինուած են, ուրիշ տեղ մ'ալ բանտ ու դատաստանատուն եղած է։ Այսօր, զէնքի, ասուեղի, խմելիքի ու ուտելիքի կարօտութիւն անհուրը հոս կը վազէ. բոլոր բանուածները, կանանները ու կառավարող մարդիկը հոս կը բերուին որ քննուին ու դատուին. յաղթէն ու գեղերէն եկած լուրերը ամենէն յառաջ հոս կը հասնին. գերմանիոյ ու Հունգարիոյ բանակէն պատգամաւորութիւններ կու գան. մէկ խօսքով ըսենք՝ աս ուսանողաց քաղքին վրայ տիրած է։

Աս ուսանողաց ժողովքը խորհրդարանին արտաքոյ պահանջմանցները ըրաւ. այս ինքն որ կայսրը Մաճառներուն դէմ հանած հրովարտակը ետ առնու, բոլոր պաշտօնեաները հրաժարին, ու Լէհերը արմատական պատգամաւորին գլխաւորութեամբ նոր պաշտօնեաներ դրուին, զօրքը քաղաքական պաշտօնեաներուն իշխանութեան տակ կենայ, բոլոր զօրքը քաղքէն քաշուի, Լուգանի համբաւար (կայսեր հօրեղբայրը) ու Բաթիա արքեպիսկոպոսն (կայսեր եղբայր կինը) Աւստրիայէն աքսորուին, Լոմպարտիայի ու Վենետիկի հրամանատարութիւն Ռատեցքիին ձեռքէն առնուի ու ան տեղուանքը քաղաքական կառավարութեան դրուի, եւ այլն։ Աս պահանջմունքները խորհրդարանը մերժեց, որոնց արդիւնք չկրցանք բան ըլլալ ամէն մարդ կրնայ տեսնել։

Ըստնկ ողորմելի ու անօրոշ վիճակի մէջ է հիմա միայն Աւստրիայի կայսրութիւնը. ի վերայ այսր ամենայնի աւանդական լծէն կամ կենաց դեռ միտ մը հասած ու խաղաղութեան մը պատահած չէ։ Թէ որ աս միջին աղատամարտութեան վրայ աշխարհս դարձրնենք, կը տեսնենք որ ասոր պատճառ եղաւ նախ ազգաց յանդգնութեան ու գրգռիչ խօսքերը՝ որոնք չարաչար մարդիկ միամիտ ժողովրդեան միտքը խռովեցին, ու երկրորդ Մաճառները, որոնք զՎիէննացիները

* Խորհրդարանին ազատութեան պատգամաւորներուն մեծ մասը գնացած պատճառաւ կիսաւղած է, եւ ասով պատգամաւորներուն թիւը հազիւ թէ 180 մնացած է, որ գրեթէ 380 պիտի ըլլայ։ Հիմա ձախակողմեան (ձախ կողմը նստող) լեառ մէջի մասին արմատական պատգամաւորներուն ընկերական դաշն մը բռնուած եւ բոլոր խորհրդարանը իրենց ձեռքը մնացած է։ Պահպանողին Վիէննայէն ելած պատգամաւորները ժողովք մ'ըրին ու կայսեր առաջարկեցին որ խորհրդարանը ուրիշ տեղ մ'ալ ժողվուի, ինչու որ Վիէննայի մէջ ազատ ժողովք ըլլալու անկարելի է ու խորհրդին համարձակ չէր կրնար ըսուիլ, եւ այլն։

իրենց խօսքերովը ու կաշառքովը գրգռեցին։ Բոլոր ասանկ մարդիկներով քաղաքը ըսկսեցաւ, ու անանկ հրդեհի մը պատճառ եղաւ, որ բան տեղ մէջն է, ու գուցէ ասկէ կախումն ունի Աւստրիայի վիճակը։ Թէ որ երկրորդ պատճառ մ'ալ կ'ուզենք փնտռել նէ, կայսեր մինչեւ հիմա զիջանելով փաղախը է, ինչպէս դրսի լրագիրները կը հաստատեն։ Բայց աս սուտ է, որ ինչպէս Լամփերկի կոմսին սպանութիւնը՝ Մաճառներուն, ասանկ ալ Լադուրին մահը Վիէննացւոց մեծ նախատինք է, մանաւանդ անոր համար, որ բռնաբարական կերպով սպաննեցին, որն որ մարդ կը սոսկայ պատմելու, ու կարծէ թէ հին Վանտալներուն գործերը աչքէս կը տեսնէ։ Կ'ըսուի որ ինք՝ անէն վար իջնելէն առէն շատ աղաչեր, ու իր պաշտօնէն հրաժարելու պատրաստակամութիւնը յայտներ է. ինչպէս կը գրուի դիմելն գտնուած թղթէն յայտնի ալ եղաւ, որուն մէջ իր հրաժարմանը ստորագրած էր։ Բայց ամէն պարագաները մտածելու ըլլայ նէ, հաստատուն յաւում կրնանք ըսել որ մէկ մը զինուորական կոպտութիւնները կ'արտաքին ու կը լմնցնան նէ, քաղաքը շուտով կը հանդարտի։

— Թերեսդ, 7 Հոկտեմբերի։ Աստէն կայսր ժողովրդեան փախուցքը գլխովին շատ կը փախցուի, որ հասուցող խաղաղութեան ալ պիտ'որ աւրուի. քանի մը օր է որ աս քաղաքս ամէն կողմէն խռովարք թնդած են, ասդիէն անդիէն գողութիւններ ու աւազակութիւններ կը լսուին, մանաւանդ քաղքին մասերը գեղերուն։ Աս գիշեր ազգային պահապանաց ընծայուած որձանիքին մէջ, ուր որ Խոտալի խաւարայինները կը ժողվին, ապանութիւն մ'ալ պատահեցաւ։ Արձանին առջեւ գալով գոցելէն ետքը, ամնդուղին վրայ կը յոյն ծառայէն ալ քանի մը զարնուեցաւ. մնաց, գոյն որ քիչ մը յառաջ ծառայութենէն հանած էր։ Արդարեւ ինքը այսպէս մի ձայն չելէ, հորմթականները հանած էր, ու ամբողջ բոլոր սաասինքն ու արծաթները առնելէն ետքը փախաւ, բայց քիչ մը ետքը ոսնութեան ձեռք ինկաւ։ Աս սպանութեան պատճառաւ այսօր քաղաքը շատ անհանգստացաւ է։ — Ամսոյս 5ին Դրանէէ գաւառին շոգենաւը Վենետիկէն հոս հասաւ 60 Հունգարով։ Ըստոց պատմածներուն մէջ Նորայ...ու աս կայ, որ ազատութիւնը սպասուելու կը տեսնի։ Ըսկից կ'երեւայ որ պաշարումը իր զօրութիւնը կը ցուցնէ։

ԼՈՄՊԱՐՏԻԱ ՈՒ ՎԵՆԵՏԻԿ։ Միլանէն հոկտեմբերի 2ին Աւստրիացի ընդհանուր լրագրին ասանկ կը գրեն։ Պիէմոնթէի մէջ հասարակապետականներուն ասոր եկելուն բոլոր յաղթեցան։ Միայն Աբրուցցո Մանտուայի հրեայ մը, որ արտաքսուած քրիստոնեայ եղած է, Թիւրինի մէջ հասարակապետութեան գրգռող թուղթ մը հրատարակեր է, բայց ժողովուրդը մտիկ չէ ըրեր։ Հասարակ խռովայեն ուրիշ կողմերէն ամեներէն կ'ըսկսի ըսենք, անոր համար մարդ չըսիրեր թէ ինչ բանի համար։ Խոսալացիք ընդհանրապէս Աւստրիային անդարձ եղած լուրերուն վերայ կը հասան, որովհետեւ Աւստրիայի դէմ ունեցած ատելութեան վրայ նաեւ կերպովով պակասութիւն, ու բանալը կարգի մարդկան մէջ ողորմելութիւն մ'ալ աւելցած ըլլալով՝ ան ամէն գէպքերը՝ որ հիմնուեան վիճակին փոխուելուն պատճառ, կրնան ըլլալ, ուրախութեամբ կ'ընդունէին։ Բայց տէրութեանց մէջ եղած խոստմունքներուն վրայ դեռ բան չըլլալով, կ'երեւայ որ բանը երկայն պիտ'որ տեւէ, ու զինադադարը գուցէ նորէն երկնցուի, թէ որ Դուբլինի մէջ պատերազմի բանձրացումները շինեան դադրեն չուել։ Աստեղծէն Բեռլինի մէջ աւայ ասած պաշտօնեայ մեծ ինդ անութիւններ գտա եաչյաւաա, որովհետեւ բառ. Բաղդինցիք բան գաղափարութեան կողմ որ ետքը Վենետիկէն չելլելով՝ դաշինքը չպահեցին նախ իրենք եղան։ — Աստեղծին ու Դեռմինի կառավարութեան մէջ դժուարութիւն ինկաւ. Դեռմինցիք (կամ Դելֆինեցիք) Խոտալը բռնելով՝ Հելուեթիայի սահմանը Լոմպարտիայէն փախչողները կը ժողվէին որ նորէն Լոմպարտիա յարձակին, ու իրենց լրագիրներն ալ Աստեղծին ու անոր զօրքին սասանիկ դէմ գրելով՝ ժողովուրդը կը գրգռէին։ Աստեղծները քանի մը անգամ աղդեցութիւն ըրին ետքը՝ նայեցաւ որ չելաւ, Դեռմինի հետ բոլոր հաղորդակցութիւնը կտրեց. անոնց հետ առեւտուր վերցուց, ու մարդ թող չէր տար որ անկէ ասդին եւ ոչ ալ ասկից անդին։ Ըսկից զատ հաւանի հանեց որ բոլոր Լոմպարտիայի մէջ գտնուած Դեռմինցիք իրենց հայրենիքը դառնան։ Հելուեթացիք աս բանիս վրայ շատ նեղ մնան, դաշնակցութեան ժողովը Վիէննայի ատենական պաշտօնեաներուն գիրեւ, ու անոր ձեռքովը հաղորդակցութիւնը նորէն բացուեցաւ։

ՀՌՈՎՄԷՈՍ։ Մաճառները կէս մը կանանաց որ

զօրքով ու կէս մ'ալ ազգային պահապաններով զրեթէ 50,000 հոգի ու 70 թնդանօթով Սեպտեմբերի 21ին երրորդ անգամ Ս. Թօմմա բանած Սերաբացիներուն ամրացուցած տեղւոյն վրայ յարձակեցան, բայց չարաչար յաղթուելով ետ քաշուեցան: Սերաբացիք աս կռուին մէջ 16 թնդանօթ առաջ առին, ու Մաճառներէն 3500 հոգի մեռաւ: Կ'ըսուի որ Գօրա տաղին եպիսկոպոսը Եէլաչիչին իմացուցած ըլլայ որ եթէ կ'ուզէ նէ, 10,000 հոգի իրեն օգնութեան կրնայ խաւրել: — Վրանսիլուանիայի մէջ ալ Վալախները՝ Մաճառներուն դէմ ելած են, ու աս պատճառաւ ապիրինհերութիւն ալ ելած է:

— Վերշէց քաղաքը վերջապէս Սերաբացւոց անձնատուր եղաւ քանի մը պայմաններով, որ անցած ամսոյն 22ին երկու կողմանէ ալ ստորագրուեցան: Ըսածին պայմանն աս է որ Վերշէց ամէն եայը Սերաբացւոց կողմը կ'անցնի, անոնց խնդիրը կը պաշտպանէ ու անոնց հաւատարիմ կը մնայ: Ըս դաշնադրութեան կէտին մէջ Սերաբացիք նորէն կը հաստատեն որ Աւստրիայի Թագին հաւատարիմ մնալ կ'ուզեն, ու իրենց կռիւն ուրիշ բանի համար չէ, բայց եթէ Աւստրիայի ու Մաճառի թագաւորներէն իրենց տրուած իրաւունքները, իրենց կրօնը, պատրիարքութիւնն ու Վոյվոտարութիւնը ամբողջ պահելու համար, որ պատճառաւ Յունգարիայի պաշտօնեաներուն ու սատրապներուն դէմ սուր քաշած են: Վերշէցին օրինակին կը հետեւին շատ գեղեր ալ. գերմանացի գեղերն ալ իրենց հետ կը միանան, տեսնելով որ Սերաբացւոց ուզածը իրենց ուզածն է:

ԳԱՂՂԻԱ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 2ին ազգային ժողովքին մէջ երկրագործութեան դատաստանց վրայ խօսուելէն ետքը՝ Իտալիայի գործքերուն վրայ հարցումները եղան: Ընդհանուր լռութեան մը տիրած ատենը՝ Գ. Պինվինիէ ըսաւ. «Քաղաքացիք, բոլոր Գաղղիա Իտալիայի վրայօք եղած խռովութեանց պատճառաւ կը խռովի կոր. ես անանկ կը կարծեմ որ Իտալիայի ազատութիւնն ու անկախութիւնը վտանգի մէջ է: Մտածեցէք որ աս երկու բանն Գաղղիայի խնամքին յանձնուած է: Իտալիա հիւսիսային տէրութեանց դէմ մեզի թուլցք կամ ապաստանարան է, անոր համար նոյն իսկ մեր շահը մեզի կը ցուցնէ, որ անոր ազատութեանն ու անկախութեանը վրայ հսկենք: Իտալիայի ազատութիւնը մեր հասարակապետութեանը ամենահարկաւոր բան է.... Բոլոր Գաղղիայի մէջ ամէն մարդ անանկ համոզուած է որ Աւստրիա Գաղղիայի ու Անգղիայի միջնորդութիւնը անոր համար ընդունեցաւ, որ 1815ին դաշինքէն վերին Իտալիայի վրայ առացած իրաւունքը Գաղղիայի ու Անգղիայի ձեռքերնէն առայ: Ըստ դաշներցին (Գուէննեարին) բացած հարցմունս փափաքելն աս է, որ արդեօք 1815ին դաշինքը միջնորդութեան հիմ դրուած է.: Ըսոր վրայ Գ. Գուէննեար շատ պղպջած ատանկ պատասխանեց: Գ'Ըն ատենը՝ երբ որ իմացանք որ Աւստրիա մեր միջնորդութիւնն ընդունած է, ձեզի, քաղաքացիք, աղաչեցինք որ աս նիւթիս վրայ մեկնութիւններ տալու զմեզ չստիպէք: Ըսօրուան օրս որ Աւստրիայի հետ եղած խօսակցութիւնը յառաջացած բայց դեռ լմնցած չէ, առաւել շատանանք, ու մեր օրուան խնդրոյն գանք (Հաւանութ. յոյժ քաջք անընդհատութեան): Ըսոր համար Պինվինիէ քաղաքացուն պաշտպան միայն կը պատուիրեմ, որ եթէ Աւստրիային՝ Իտալիայի վրայ կարծած իրաւունքը ճանչնայինք ու աս հիման վրայ խօսիլ ուզէինք նէ, ամենեւին միջնորդ չէինք ըլլար. (Հաւանութիւն):

Ըսորին Դոզէն: «Ազգային խնդրոյն անցնելու ես չեմ հաւանիր. ժողովքը առանց ընդհանուր ձայնով բանաձեւով չմնաց կրնայ գործ ըլլալ. առանց գաղտնութեան՝ միակերպութեան ատենը եղածն ալ անցուցի (Հա, հա. Չէ, չէ): Ըս բանին վրայ՝ ըսաւ. Գաղղիայի բռնած ճամբան վար դրեն... Կ'ուզէք խնդրով, ըսաւ. պատալ, թէ Գաղղիայի փառքերը ծրչափ գերմանացւոց ամբոխապետականներուն յառաջատրուն պատճառ եղաւ, Գերմանացւոց յափշտակութիւնը կարգադրեք: Գաղղիայի հասարակապետութիւնը իր դրած սկզբանց՝ որն որ բոլոր աշխարհքիս առջեւը հրատարակեց, չը հետեւիր կոր. ազգերը կը յորդորէ որ իրենց շղթաները կտրեն, ու դաւանոց ետքէն ձեռքէ կը թողու. կը խոստանայ ու խոստումը կը զրպէ, ու խօսքը չ'կատարեր (Ընդհանուր աղաղակ): Պատգամաւորին մէկը բաւ. Աւրան ընդհանուր պատերազմ կ'ուզես: Լորին Դոզէն պատասխան տուաւ. Ոչ, պատերազմ չենք ուզեր. Հանրապետական կողմը ասկից վստահեցնելու բան մը չունի: Բայց չեմ... պէտք չէ որ համարել, երբ որ բոլոր ազգաց իրենց իրենց դէմ միանան, ինքնակալները մեզի դէմ դաշնակցութիւն չինեն, որոնք մեր օրինակին կը հետեւին: Ըսրեւն պէտք է աւելի խելքինքս գրաւելու ժողովքը: Պատերազմ ամէն ատեն կայ, միայն անոր վրայ է խնդիրը որ արդեօք պէտք է որ պատիւ, որ ուրիշ մեզի դէմ բռնայ, չէ նէ մենք ուրիշին դէմ կ'ուզենք բռնալ: Ըսոր համար կ'առաջարկեմ որ Աւստրիայի հետ ամէն խօսակցութիւնները մեզի թողունք, ու հանրապետական պաշտօնէից ազատութիւնը խնդրենք:

Լորին Դոզէն իր առաջարկութիւնը չկրցաւ յառաջ տանիլ, որովհետեւ Գուէննեար իր առջի պատասխանը կրկնեց, ու քուէ ձգուելով՝ 336 քուէի դէմ 441 քուէով որոշուեցաւ որ իրենց օրուան խնդրոյն անցնին:

Ըստ այսին ժողովքին մէջ մինչեւ Հոկտեմբերի 3 երեւելի բան մը չանցաւ, երբեմն քաղքին խաղաղութիւններուն նայելով՝ ազգային ժողովքին ուշը դրեր կը դրուէր. Կ'երեւայ որ պաշտօնեաներուն մէջն ալ խռովութիւն կայ, որովհետեւ Սեպտեմբերի 30էն ետքը, որ օրը որ ազգային ժողովքին մէջ Գուէննեար եղած խնդիրին պատճառաւ խռովութիւն ալ ծագեց մը եղաւ, պաշտօնեաները միշտ Գուէննեարին քով ժողվուած են ու խորհուրդ կ'ընեն:

— Փարիզ, 2 Հոկտեմբերի: Քաղաքական խնդիրները նորէն ու բազմութեամբ ալ սկսան: Պարզացին Աէկըր բացած զին երեկ իրիկուն մեծ խնճոյք մը եղաւ, որուն մէջ 1000—1200 հոգի կային, որոնք բոլոր մեծի մասին հասարակական էին: Պատգամաւորներէն ալ շատ մարդ կար, մանաւանդ Միրէլ, եւ ուրիշ շատեր: Ըսրեւայ սեղանին բարեմաղթութեան խօսքերով զինի խմեցին, ինչպէս "Մեր հասարակ եղբայր աղքատութեանը. Գործքի իրաւանց համար. Ընկերականութեան մէջտաղին ծննդեանը, եւ այլն: Ժողով՝ որն որ պարտէզը դրուած սեղանին զաշտերէն էր, (ինչու որ սրահը հազիւ եկողներուն կէսը կրցաւ առնուլ) "Ըսէն ազգաց եղբայրակցութեան, գինի խմեց, ու հրաւէրը պաշտօնակիցներուն "Յեղափոխական ընկերական հասարակապետութեան" բաժակը առաջարկեց: Միջինքը ըմպելու առանց ազատ ազգին մէ է փոխ. "Կեցցէ ռամկավարական ընկերական հասարակապետութիւն, կեցցէ Բոյրբոն, կեցցէ Բարպէս մարտիկները որոնք բանտերու մէջ կը հեծեն,,: Հրաւիրեալները ժամը 9ին ցրուեցան, ու բազմութիւն զօրքը, որն որ Գուէննեար ժողովքին հեռուէն կայեր էր, տուն դարձաւ:

— Տէմ Նուվէլին Սեպտեմբերի 26ին թերթէն այսպէս կը գրէ: Լուդովիկոս Նաբոլէոնին վրայ թէ այնքան եւ թէ քանի մը տարի առաջ շատ պատմութիւններ ելան: Հրէկ մէկ պատմութիւն մ'ալ ելաւ, որուն մէջ Գաղղիան գլուխը թագով զարդարուած նկարուած էր. Նաբոլէոն իր չէրմին գլուխ կ'ելլէր, ու իր ձեռքը եղբորորդին Գաղղիայի կ'ընծայեր:

— Հերմինիա Պոնաբարդի Վեստփալիայի ինկած թագաւորը ինկած ատենը ի վեր փառքին է. իր պաշտօնը մեծաց եղած մարդկանց կը պատմէ որ ծառաները դեռ անոր "Բոնաբարդութիւն" պատուանունն կու տան: Կոմս Լուդ. Նաբոլէոն ալ զերման իր տանը մէջը Մօնսէնեէր կը կոչուի, որն որ իշխանական տիտղոս է: Հասարակապետական լրագիրը աս բանս ըսելով՝ "Ըսէն հասարակապետականներ,, կը կանչէ:

— Ըսրուտոն * ժողովրդեան դրամատուն մը պիտ'որ հաստատէ: Ըսէն բանուոր իր աւուրչէքը աս արկեղ մէջ պիտ'որ նետէ, ու դրամատեղանէն անոր ներկայացուցիչ (bons) պիտ'որ տայ, որով իր կարօտութիւնն, աւանէքն ու հագուստը պիտ'որ հոգայ: Հացագործը, կոշկակարը, դերձակն ու առեւտրականները սիրով աս թուղթը պիտ'որ գործածեն, ու Ըսրուտոն իր խելքովը տարին միլիոններով շահ յառաջ պիտ'որ բերէ:

— Ըսփիկի Մաձծինին Փարիզ կը դառնայ, ու հոնկից բոլոր Իտալացւոց յեղափոխութիւն մը հանելու, որով զանոնք կը յորդորէ, որ Վենետիկի առնելու օգնեն:

ՆԷԱՊՈԼԻՍ ՈՒ ՍԻԿԻԼԻԱ

ԻՕԼՊԷՆ թուանշալ ու Տերայ, նոյնպէս Գիրենցէ բանուած կէս պաշտօնական լրագիր հիմա կը հաստատէ որ Նէապոլսի թագաւորը Գաղղիայի Պաշտօնեին ու Անգղիայի Բարուեր ծովակալներուն մատուցած միջնորդութիւնը մերժեր է: Կառավարութիւն մը, կ'ըսէ Գիեմեն, բարեկամ տէրութիւններուն բարեկամական միջնորդութիւնը կրնայ ընդունիլ, բայց չեկլիմար երբեւ իրաւունք հաստատել, եւ ու իրրեւ մինչեւ ընդունել որ մէկ ուրիշ տէրութեան մը իր թագաւորութեան գործքերուն մէջ ուզածին խառնուի: Իրաւունքը բոլոր աշխարհքիս վրայ նոյն պիտի ըլլայ, ինչ իրաւունք որ Փարիզ ու Լոնտոն կայ, Նէապոլսի մէջ ալ նոյնը պէտք է ըլլայ: — Բայց վերջի լուրերուն նայելով թագաւորը զիջեր է, ու Սիկիլիայի առնուիլը յետին նորը՝ նոյն ծովակալներուն բանը է որ հիմակուհիմա թշնամութիւնը կը դադրեցնեմ, մինչեւ անանկ նայիմ՝ որ ձեր կառավարութիւնները ձեզի ինչ նոր հրաման կը խաւրեն:

— Մեսսինա, 20 Սեպտեմբերի: Քաղաքը նորէն սկսաւ կենդանանալ, առուտուրն ու արուեստները զարձեալ բացուեցան: Փողոցներուն մէջ գիզուած քարակոյտները կը շտկուին, ձեռուած տները կը նորոգուին: Սիկիլիայի ազատ նաւահանգիստն մէջ ծծումբ ու որոշ ուրիշ համար շատ նաւեր կան: Իսկ Պալէրմի լրագրին Սեպտեմբերի 10ին Մեսսինայէն առանկ կը գրեն: "Ըս աս հաւանական կ'երեւայ որ պատերազմը վերջացած ըլլայ: Ըսկերմոյ ինք զինքը շատ պաշտպանելու միտք չունի եղեր: Սիկիլիայի պատուհասը Բոյրբոնի վրայ մեծ ապրուստութիւն բռաւ: Մեսսինա իր ձեռքը 6 ամբողջ տներ, 30,000 զինուոր, 100 թնդանօթ, 10 ական (բաշալ) փորած էր, եւ շատ թաղերուն մէջ պատնէշներ շինուած էին, բայց իրեն մեծ վնասելը չեղաւ զինմնալ: Ի վերայ այսր ամենայնի Սեպտեմբերի 13ին Բոյրբոնեան կը ծանուցանէն որ դեռ ամէն կերպ պատրաստութիւնները կ'ընեն, բոլոր տներէն արծաթեղէնները ժողվեր առեր են, ու վաճառականներէն ալ՝ ազգային ստացուածները գրաւ (րէհին) տալով՝ բանի վախ կ'առնեն եւ ժողովուրդը պատերազմի յորդորելու համար սուտ մուտ լուրեր կը տարածեն: Իշխանութիւնն ու ժողովուրդը պատուիրան ալ պակաս չէ,,:

ՀՌՈՄԱՅԻ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՌՈՄԷՆ Սեպտեմբերի 14ին Ըւգսպուրկի լրագրին կը գրեն որ Սրբազան Քահանայապետը տէրութեան մէջ բարեկարգութիւնը հաստատելու համար՝ Գուէննեարէն հասած մը Գաղղիայի զօրք խնդրած էր, Գուէննեար պատասխան տուեր է որ իմ խաղաղական միջնորդութիւնս հետ Աւստրիայի մասնաւոր ըլլալով՝ ձեզի զօրք խրկելու ըլլամ նէ, Աւստրիան կրնայ վրաս անիրաւ ըլլալ: Սրբազան Քահանայապետը Գուէննեարէն նորէն խնդրեր է, բայց անկէ զարձեալ չէ ընդունիր եւ փախստական պատասխան տուեր է:

— Հռոմ, 24 Սեպտեմբերի: Լրագիրներն ու առանձնական լուրերը ուրախութեամբ կը ծանուցանեն որ Հռոմի մէջ խաղաղութիւնը հաստատուեր է, չափազանց ազատասէրներուն եւ ատրախաններուն խօսքին ու գրուածքին ալ ոչ ինչ մտիկ ընող չկայ եղեր, եւ յեղափոխութեան ու պատերազմ ուզողներուն կողմնակիցներէն քանի մը երեւելի անձինք ալ խաղաղասէր ժողովքը կողմ անցեր են: Միայն ասկից կը վախցուի որ Իտալիայի ազատականները աս անանկով չկրցան ու նոր աղմուկ մը հանելու համար վերջի ջանքերնին կ'ընեն:

— Հռոմ, 23 Սեպտեմբերի: Ըսոր Սրբազան Քահանայապետին մէկ թղթերը Բուլոնեայի Հռոմէական եպիսկոպոսաց ժողովքին սահմանը որոշուեցաւ: Սրբազան Քահանայապետը թուղթին մէջ միտ դնել կ'ուզէ այս ալ կը յիշէ որ թէպէտ Ծերակոյտ իշխանը (սինկըլ-ըս Ը.) քանի մը բաներու մէջ մեր լուծումները կասեցին, բայց բան խոստացած նպատակին համար՝ դեռ շատ ու երեւելի բան կայ: Պիոս Զ.ին ատենը գրուած նոյն աւանդները՝ հիմա կայսերական հաւանութեամբ ընդունելուեցան:

— Պոլօնիայէն Սեպտեմբերի 26ին կը գրեն որ հոն անկարգութիւնները, հրդեհներն ու յափշտակութիւնները դեռ կը շարունակեն:

ՍԱՐԴԻՆԻԱ

ԹՈՒՐԻՆԷՆ լրագիրը Սեպտեմբերի 29ին կը պատմէ որ Լոմպարտական խորհրդակցութիւնը (consulta lombarda), որն որ Աւստրիացւոց յաղթութիւններէն յառաջ՝ Լոմպարտիայի Սարդինիայի հետ ունենալու կապակցութիւնները կարգի դնելու համար՝ Թուրին դրկած էր եւ դեռ հոն կը կենայ, թագաւորին պաշտօնեաներէն խնդրեր որ Գաղղիոյ, ու Անգղիայի միջնորդութեան հիմունքը իրեն ալ ծանուցանեն, բայց Սարդինիայի պաշտօնեաները Գաղղիայի ու Անգղիայի կառավարութիւններուն հետեւելով՝ որոնք իրենց հարցմունքը պատգամաւորներուն աս բանս յայտնել չուզեցին, պատասխան տուին որ աս խնդիրը հիմակու հիմա չեն կրնար ծանուցանել:

— Սաւոյացի ազգային (Nazionale savoiardo) լրագիրը կ'ըսէ որ Լոմպարտիայի մէջ եղած պատերազմին՝ Սարդինիական տէրութեան 50,000,000 փրանքի նստեցաւ, որուն ութերորդ մասը Սաւոյային կ'իյնայ: Փոխգումարին մէջէն 15,000—18,000 երիտասարդ մարդիկ առնուեցան որ պատերազմի երթան: Ըսոնց ձեռքը խեղճան տէրութենէն ու-

* Ըրուտոնին ալ ըսածը տես լրագրիս 33երորդ թերթին մէջ:

բռնած քիչ մը սաստը, շուտ մը յիջեցաւ, եւ իրենց ծնողքը շարունակ սուգ խաշելու ստիպուեցան։ Նոյն երիտասարդներուն երեւելը՝ միանգամայն խել մը դերձակներ սպաննեցան. աս ամէն բաները երկրին անանկ մեծ վնաս մը բերին որ հազիւ սակ շինելու կ'ըլլայ։ Բայց աս մտադրած գործերնին ինչ վատթարեցնեն Լոմպարտիոյի ժողովրդեան վրայ եղած զօրութեանն մէջ, որուն Աւստրիա արդէն յամառութիւն մը ցուցնէր։

ԴՈՍԿԱՆԱ

ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 30ին կը գրեն որ պաշտօնեաներուն դաշնակցը ծանուցեր է թէ Լիվոռնոյի հետ ամէն հաղորդակցութիւնները կտրուեցան. Լիվոռնոյէն շատ մարդ կը փախչի. մնացողներն ալ սոսկալի համար ահ ու դողի մէջ են։ Դոսկանայի կառավարութիւնը օրէ օր սաստկացող անիշխանութիւնը զսպել ուզելով՝ ամէն պաշտպանութիւնները կը անտեսէ։ Մեծ դուքսը իր արծաթեղէններուն մէկ մասը (որուն արժէքը 100,000 ֆրանք կ'ըլլէ) սաստիկ շուտի համարակալ գանձին տուաւ որ հարկաւոր ծախքերուն օգնութիւն մ'ըլլայ։ Պատերազմի պաշտօնեան աւելորդեց որ սատր զօրք չկրնալով՝ նախ Դոսկանայի զինուորները ժողվեն ու կարգի դնեն։ Պատերազմ՝ ընելու ըլլայ նէ, բաւ. Դոսկանան 4000 զօրքէն աւելի չունի. փոքր ձիոր թողելով, 6000ի կրնայ հանել, բայց մէջերնին խել մը նոր ժողվուած զինուոր խառնելով։ 8000 զօրք իրենց բաւական է եղեր։ Եւ հիմակուայ որ մեծ դուքսը աս պատճառաւ էր չարժելով՝ մեկնութիւն գարձող երեք խումբ (bataillon) սարդինիացի զօրքը՝ թագաւորին հաւանութեամբը իր քովը պահել, թէեւ Լիվոռնոյի՝ աս բանս Դոսկանայից օրէնսդրութեանը հակառակ է. բանիւ դէմ կը բողոքեն։ Լուգգա քաղաքն ալ Լիվոռնոյի ակր կը նմանցնէ, եւ անկէց Pisa երթալ ուզող քաղաքային պահապանները (guardia civica) արգիլեց, եւ յճողուց որ երթան ու Լիվոռնոյի դէմ տհանութիւն ցուցընեն։

Պարունթեան վիճակին վրայ պարզ գաղափար մը տալու համար հաւանեն եկած երկու պզտիկ հատուածը կը դնենք, որոնց մէկը Հայրենիք բռնած լրագրէն է։ «Ամէն տեղ ցած ռամիկը գլուխ կը վերցնէ, հին օրգանութեան ժամանակ է բանալ մարդու մը Տնտղանոյին չուղեր. քաղաքային պահակները կը ծախեն. զօրութիւնները հիմա զօրաւոր չեն, այլ յայտնի ու հրապարակաւ կ'ըլլան, այնպէս ինչպէս որ մարդ մը իր բանն ինքն անելու երթայ։ Շրջմոլիկ (...) ոտքը բռնութեան գաղտնի վրայ կը նետուին գիշերները քարի կը բռնեն, որոնք հազիւ թէ սաստիկ կռուելէն ետքը՝ աս սոսահանները կը փրկուին»։ Իսկ երկրորդ հատուածը Ֆլորենցայէն ծանուցած տեղեկութիւնն է. «Լիվոռնոյի բանտը մէջ շատ կը տառապին։ Փողոցին բարի բնակիչները սոսկացած ու սարսափած մնացեր են, բայց չէն համարձակիր ասդին անդին երթալ եւ ապստամբութիւն հանել ափ մը սրիկաներուն ու թշուառականներուն դէմ կռուիլ։ Դոսկանայի մէջ քանի մը անիշխանութեան սիրող մարդիկներ կան, որոնք ատեն մը կը փնտռեն որ ամէն բան տակն ու վրայ ընեն եւ կործանեն, բայց քաղաքական որոշ գաղափար մը չունին։ Անոր համար յեղափոխութիւն (révolution) կ'ուզեն, փառք մը բան մը ձեռք ձգելու, եւ կամ անով ուրիշն ինչքը յափշտակելու միջոց մը կը յուսան։... Այս խառնակութիւնները տէրութիւններուն բաժան միջնորդութեանը վրայ ալ մեծ ազդեցութիւն պիտի ընէ, որովհետեւ երեւալ աւելի կը տեսնուի որ խռովարար պետութիւնը զիրենք կառավարելու բաւական չեն»։ — Բայց աս խռովութեան մեծ մասը չէ թէ միայն Դոսկանայի, հապա նաեւ Իտալիոյի միւս տէրութիւններուն խռովութեանը վրայ ալ կրնայ բռնել։

ԱՆԳՂԻԱ

ՄԱՆՉԷՍԹՐԻ յանդգնագոյն տուներէն չորս կտորներուն գլխաւորները, որոնք որ խռովութեան ու ապստամբութեան պատճառ եղած էին, մինչեւ որ մեռնին նէ՝ աքսորուելու դատապարտուեցաւ։

ՍՊԱՆԻԱ

ՓԱՐՁԵԼՈՆԱԷՆ Սեպտեմբերի 23էն կը գրեն որ Կատալոնիա, Էսպալերա, Բրիմասոնանց, Մաստէն քով ալ եւ Գարլոսեաններուն ու Հասարակապետականներուն շատ գլխաւորները Ֆրանսայի ու Պորդուգալի մեծերը պիտ'որ միասին եղեր իրենց գլուխը եղած զօրքով։ Ինչպէս յայտնի է Գարլոսեաններն ու Հասարակապետականները Սպանիայի մէջ իրարու հետ միացած են թագաւորեան իշխանութեանը դէմ։ Այս վերը բաժն անցրնէկս ձի

ու սոսակ կը պաշտանչին, որ կրնայ կարող ըլլան բանալ։ Այս գնդերը Անգղ լռուած ամբոխան վրայ ինկան յանկարծակի, ու ողջծներն աւելէն ետքը՝ քաշուեցան։

ՅՈՆԻԱԿԱՆ ԿՂԶԻՔ

ԿՈՐՍՈՅ 6էն արեւելքէն թերթա հասած շոգենաւը լուր բերաւ, որ Կեֆալոնիա կղզւոյն վրայ Սեպտեմբերի 26էն խռովութիւն ելեր է։ Անգլիացոց մէկ մասը հազիւ եղեր Ֆոսնաամանի հետ միանալ։ Հոնտեղաց Անգղիացի զօրքը քիչուոր ըլլալով՝ չէ կրցեր ապստամբներուն դէմ դնել, որոնք մինչեւ Արկոսդոյի հասած են եղեր, բայց շոգենաւով վարձուէին զօրք հանելով՝ ապստամբները նուաճեր է։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷԻԼ։ Իզմիր մէջ հրատարակուած Ապայոսամերիքէն լրագիր Փոդչանէն առած լուրերուն համեմատ՝ Հոկտեմբերի 1էն սաստիկ կը գրէ։ «Զանձի գործակալին (Փոստա էֆէնտիին) գալէն ետքը՝ Զուրճալ (Եէշէնէ) կեցող ամենական զօրքը Պուլգլեզի վրայ քալեց, ու սաստիկ կռուելէն վերջը՝ Սեպտեմբերի 25ին նոյն քաղաքն առաւ։ Փողոցներու մէջ ալ կռիւ եղաւ, չինուած պատնէշները կամ կարխառները (բարիքէ չինուած ամրոցները) Զանձի թնդանօթներուն գնդակներովը աւրուեցան ու կործանեցան։ Սալարնիրու զօրանոցները (Ֆերմաները), ուր որ Ալալիք զօրքը ամփոփած կեցած էր, յարձակմամբ առնուեցան։ Երկու կողմէն ալ մեռածներուն եւ վիրաւորածներուն թիւը շատ է.... Մինչեւ հիմա եղած անդամպահութիւնը վերցուեցաւ, Ալալիք զօրքը ցրուեցաւ, եւ նոր անդամպահները (ֆոլիսֆեսներ) դրուեցան, որոնք են Լոմէր փաշա, Տէր Համէտ զօրապետ ու Պանդաթօֆենց եւ իշխանը։ Գաւառին մէջ պետ դրրատեթիւն կայ»։ Բայց Սեպտեմբերի 30ին Պուգրեշէն ուրիշ կը գրեն որ Զանձի զօրքը քաղաքն առնելէն ետքը՝ խաղաղութիւնը հաստատուեցաւ, եւ դրուած նոր կառավարութեան մէջ միայն Պանդաթօֆենց իշխանը կը մնայ։ — Սպարդէն ու Պուգրեշէն Հոկտեմբերի 2էն ու 3էն գրուած լուրերը կը հաստատեն որ Ռուսի Լիւտէրս կամ Լիտէրս զօրավարը իր 30,000(*) զօրքովը Պալթինոսի մտեր է, ու թուղթ մը հաներ է որ Եաշթանին ու Ռուսի կայսեր միաբան սրողցեկներուն հնազանդին։ Մոլտովա ամենով մէկը խել մը գինեալ մարդիկներով դլխ է քաշեր, բայց ան ալ խռովչեցընելու համար միայն չափաւոր զօրք խրկուեր է։ — Թալայմէ էֆէնտին Կոյուցէն Պոլիս դարձաւ։

— Նաև Մոլտաւիայի մէջ Ռուսերն իրենց առաջին վիճակը չերպեցին։

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ

(Շարունակութիւն ու վերջ. տես թիւ 87։)

2. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻՈՑ առատութիւն մեծութեանը օրինակի մը համար հիները հետեւեալ զրոյցովը կը պատմեն։ Զուղայեցի վաճառականին մէկը առատութեան պատճառաւ Հնդկաստան անցնելով ու հոն ատեն հաստատելով մեծ խաշար եւ ապրուկ նաւ մը միայն իր ապրանքներովը լեցնելէն ետքը՝ համբայ հանելու վրայ է եղեր։ Պատարերը տեսնելով որ բոլոր նաւուն ապրանքը մէկ վաճառականի միայն է, շատ կը զարմանայ, ինչ մեծ ու հարուստ մարդ պիտի'որ ըլլայ, կ'ըսէ, աս վաճառականը։ Մեծապատահանին (Ձեյլանին) կ'աղաչէ որ կարող ըլլայ ան վաճառականը տեսնել։ Մեծապատահանը նաւապետը հայուն փոքրիկ ու անշուք բնակարանը կը տանի, ուր որ վաճառականը իր արեւելեան հասարակ գլխաւորը նստած հաշիւը կը տեսնէր։ Հոլանտը թէ վաճառականը եւ թէ նաւապետը զարմանալէն չեն կրնար գտցրել. նաւապետը իր անհաւանութեանն զորս առանձին անշուք մարդ մը տեսնելուն, իսկ Հայը՝ Եւրոպացւոյն ապշած կենալուն վրայ։ Հայ վաճառականը սոսորակութիւն իր բնակարանին մէջ զարմացած կենալը տեսնելով՝ մեծապատահանին կը հարցնէ թէ, Տղայ, աս փաւանդն ինչ կ'ուզէ։ Մեծապատահանը պատասխան կու տայ. Եղբ, տեսնելով որ նաւը զան միայն կը լեցնես, զարմանալով քեզ տեսնելու եկեր է։ Հայը կը զարմանայ, ու ժպտելով մը՝ Մեծ գործ է եղեր, կը պատասխանէ։

Զուղայեցիք չէ թէ միայն Հնդկաստանի ծովեզերեայ քաղաքները, հապա նաեւ ներքին կողմերն ալ մեծ լիսկառնութիւն գտան, ու Հնդկաց մեծ ու զօրաւոր տէրութեանց իշխաններուն (թագաւորներուն) սիրելի ըլլալով, անոնց քաղաքական գործերուն վրայ ալ գրուեցան, ու մինչեւ անոնք պզտիկ բռնայի պաշտօն, երկիր ու տէրութիւն ալ տնեցան, որոնցմէ վերջինն եղաւ Ցափհանեցւ Աղա Բաբիկեանց։ Իրենց վաճառականութիւնը մինչեւ Զինաստանին գնաց։

Ան ժամանակուան Զուղայեցւոց ու Զուղայէն Հնդկաստան անցնող գերդաստաններուն մէջ երեւելի եղան Շահրազեանց, Նազարեանց, Գասպարեանց, Պարոնեանց, Շահրիմանեանց, Շամիրեանց ու Կալանթարեանց գերդաստանները, որոնց ազգասիրութեան ցոյցն ու անունը՝ իրենց ազգին ըրած բարիքներուն պատճառաւ ազգային պատմութեան մէջ մինչեւ հիմա անջինջ պահուած կը կենայ։ Բայց ասոնք ալ նոր Զուղայեցի Հայերէն էին, որոնցմէ ոմանք թէեւ շատ կողմեր երկրորդական անուն հասստատած էին, բայց մայր գերդաստանին Զուղայ կը կենար, ու ինչպէս ոմանք, նոյնպէս գործերնին ալ անկէ կը կառավարուէին, այն որ տեւեց մինչեւ Թահմասպղուլի խանին մահը, որուն մեռնելէն ետքը Պարսից քաղաքական կռուոյն ու Հայերը չարչարելուն պատճառաւ, Զուղայեցիք, մանաւանդ հարուստները պարտաւորեցան Զուղան թողուլ ու ազգին անդին ցրուիլ։

Հարստութիւններով գալուն վերջերն ու աստուածպաշտութեան սիրոյն Զուղայէն պէտասք ձգելով բաժնուեցան նաեւ Եւրոպա, ինչպէս Ամստերտամ, Վենետիկ, Լիվոռնոյ, Մարսիլիա եւ այլն, ուր անդաց տէրութիւնները իրենց մեծամեծ արտօնութիւններ տուած էին իրենց ճարտարութեանը եւ հաւատարիմ աշխատութեանը տեսնելով։ Այս Հայերը Լիվոռնի եկեղեցւոյն (գերեզմանոց) մէջ ալ ուրիշ երեւելի ազգաց նման աւանձին կամուր ունէին։ Ամէն տեղ մեծամեծ պատիւներ ստացան, ինչպէս էր Շահրիմանեանց ցեղը, որ ֆլորենտական կոմսութեան պատիւ առաւ. ասոնցմէ է նաեւ Աւստրիոյի Լազարեանց երեւելի գերդաստանը, որ շատ մեծ անուն ունի։ Այս Հայերն եղան, որ ընդհանուր ու մասնաւոր մշակութիւնը Եւրոպայի մէջ յառաջացուցին, եւ իրենք եղան որ արհեստանոցի համբարակ յուղութիւնը գտան, ու Զուղայէն Եւրոպա խօթեցին։ Բայց ցաւ մըն է, որ հիմակուան Եւրոպացոց կրկնատանները Զուղայեցւոց կրկնատանեց քիչ տարբերութիւն ունի, այն որ թէեւ Եւրոպայի Իտալացոց կամ Հոլանտացւոց կու տան, բայց Զուղայեցւոցը աւելի հին է, ու ամէն որպիսութեամբ մեր բոլորը կը հաստատեն։

Կրնանք բոլոր ըսել, որ ազգինիս մեծ պարծանք եղան Զուղայէն Հնդկաստան անցնող Հայերը։ Բայց թէ որ անոնց գործքերովը կը պարծինք նէ, պէտք ենք անոնց մայրը յարգել ու օրինակ առնել, ու իրենց պէտքին յառաջ երթալուն պատճառ ըլլալ առաքինութիւններուն հետեւիլ։ Այս պատմութիւնը ամբողջ պահող առանձնութիւնը Հնդկաստանցոց վաճառականութեան պէտքին յառաջ երթալուն ու ծաղկելուն պատճառն ալ կու տայ։ Զուղայեցւոց իրարու հետ միաբան, մի սիրտ մի հոգի ըլլալնին շատ զօրանալով կը յիշատակուի, այն որ անոնց առատութեան պէտքին մեծնալուն պատճառ եղաւ։ Հնդկաստանի ու անկէց Եւրոպա անցնող Հայերուն հաւատարմութիւնը, անխարդախ բնութիւնը ամէն տեղ հռչակուած էր, որով անոնք աւելի մեծ համբաւ ունէին։ Իսկ ազգասիրութիւննին մինչեւ երկինք բարձրացնելու արժանի է. աս հայրենասիրութիւնն եղաւ, որ զիրենք հարստացուց ու անուանի ըրաւ։ Ընծայանք ու անխոնջ իրարու կռնակ ըլլալով, ու միաբան իրար յառաջացնելու փութով իրենց ազգակիցներէն մէկը ձեռքէ թող չէին տար. ով որ իրենց կամք կամ Հնդկաստան գար, կ'առնէին, ձեռք կը բռնէին, կ'օգնէին ու գործքի մը վրայ կը դնէին, որով աղքատ մարդիկ ալ քիչ ատենի մէջ կը մեծնային ու ստացուածքնին տէր կ'ըլլային, միայն թէ հաւատարմութիւննին պահէին։ Նախանձ բառը ու խռով չարաշէլ չէին գիտեր նոր Զուղայի Հայերը. աս երկու իրարու հետ կապուած միութիւնները փրկուած մերժած էին իրենց մէջէն։ Աս էր գլխաւոր պատճառը, որով անշուք մեծցան. աս հայրենասիրութիւնն ու իրարմէ չբաժնուիլն էր, որով իրենց առատութը մեծցուցին. նեղութեան մէջ իրարու կ'օգնէին, ու աղքը յառաջացնելու կ'աշխատէին։ Երանի որ հիմա չքաւոր Զուղայեցւոց ու Հնդկաստանցւոց գաւառը տեղը, ու մարդը յուսալով իր խօսքը պիտ'որ հաստատէ։

Խօսքերնիս կը լմնցնենք ըսելով որ Զուղայեցւոց վաճառականութեանն աւելի իրենց հայրենասիրութիւնը զիրենք երեւելի ըրած է, եւ կը յուսանք որ իրենց օրինակով ազգերնիս աւելի եւս կը համոզուի որ ազգին պաշտպանը, նեցուկն ու յառաջդիմութեան պատճառը՝ վերը ըրած կերպով հայրենասիրութիւնն է, որուն վրայ ուրիշ հեղ պիտ'որ խօսինք։